

DISCURS DESPRE EDUCAȚIE ¹

De unde acest subiect, *astăzi*? Cum s-a formulat el în conștiința mea *acum*, ca să-l propun în expunerea dată?

Ideea a răsărit „pe neștiute”. Încercând să prind cauza, mi-am zis că ea n-a putut să apară pe loc gol. A urcat, cu siguranță, din zona subconștientului – de acolo unde s-a depus experiența mea de peste 40 de ani în domeniul educațional, experiență care a cuprins aproape toate nivelele și aspectele pe care se desfășoară această activitate umană.

Educator în grădiniță (pe la 17-18 ani, cumulând studiile ca elev al Școlii Pedagogice din Călărași cu „munca”, pe care o făceam „din curiozitate”), cadru didactic (la 19 ani) la o școală generală într-un sat din sudul republicii (raionul Cimișlia), apoi într-un sat din nordul republicii (raionul Fălești), cadru didactic într-o școală generală din oraș (Bălți), profesor la colegii (Călărași, Bălți), profesor universitar (35 de ani), șef de catedră, decan la Științele Educației, prorector, rector, formator național, profesor la cursuri de formare continuă a cadrelor didactice preuniversitare și universitare, doctor habilitat în pedagogie, conducător de doctorat (pregătind 6 doctori și un doctor habilitat), inițiator și redactor-șef al Revistei de cultură, știință și practică educațională „Artă și educație artistică”, autor de manuale școlare și universitare, de ghiduri metodologice școlare și universitare, autor a cca 20 de cărți în domeniul educației, al culturii, spiritualității, filosofiei, psihologiei, artei și a cca 150 de publicații de alt gen în țară și în străinătate, profesor asociat la câteva universități și centre științifice de peste hotare, membru al unor instituții științifice internaționale în domeniul educației și al culturii, protagonist și participant la multiple emisiuni televizate și radiofonice pe teme de educație și cultură în țară și în alte părți, deținător al titlului onorific de Maestru în Artă și al Ordinului de Onoare...

E o experiență. Am expus-o aici nu ca ”lipsă de modestie”, dar pentru a se înțelege că despre educație își propune să vorbească cineva care a parcurs terenul dat, cum s-ar zice, atât „cu picioarele”, cât și „cu mintea”, dar nu o persoană întâmplătoare (căci mulți „pricep” în educație și chiar, fără a pricepe, se apucă s-o facă) sau care a citit câteva cărți ”la temă” și încearcă să-și expună părerea.

Această experiență, cred, îmi permite să formulez anumite reflecții asupra fenomenului declarat – reflecții, întru câtva, provocatoare, dar care poate vor ajuta „să ne trezim” sau, cel

---

¹A fost rostit în fața comunităților studențești și științifice în cadrul *Festivalului de Arte și Educație*, ediția a II-a, și la ședința în plen a Simpozionului științifico-practic internațional „Competitivitatea regională bazată pe cercetare, inovare și transfer tehnologic”, desfășurate la Universitatea de Stat ”Alecu Russo” din Bălți (26, 27, 29 septembrie, 2016). Se publică la solicitarea ascultătorilor.

puțin, să ne punem anumite întrebări *esențiale*. Căci aceste întrebări trebuie puse. Or scopul discursului este anume acesta.

Meditând asupra apariției „spontane” a intenției de a expune ideile de mai jos, mi-am zis că ea s-a formulat, probabil, ca rezultat al întâlnirii, pe planul inconștientului autorului, a două realități total contrastante (!) – a celei „teoretice” și a celei reale, adică a ceea ce vorbim, scriem, declarăm (pe toate nivelele și aspectele - de la ceea ce auzim / vorbim la televizor, la multiplele întruniri de specialitate și de alt gen, de „sus până jos”, de la ceea ce citim în documentele de stat etc.) și *starea de fapt*. Care stare de fapt? Nu doar cea din domeniul educațional, pentru că acesta nu există în sine, ci starea de fapt din societatea noastră și chiar de pe glob. E o stare generală de „nemulțumire”, de „neliniște”, provocată, în fond, de faptul că lucrurile nu merg bine. Nu putem formula în termeni pozitivi sau optimiști nici situația la micronivel, nici situația la macronivel.

Ar avea oare aceasta ceva comun cu ceea ce omul numește educație? Adică, s-ar raporta problema educației la *problema vieții* în general, la existența noastră? În ce mod s-ar raporta? Tangențial? La direct ?

Desigur că în cele ce urmează nu mi-am propus să expun banalități, lucruri cunoscute sau generale. Problema este formulată în cu totul alt mod.

Să luăm ca punct de pornire un postulat din Immanuel Kant care, în opinia mea, este unul fundamental. Filosoful consemnează: „Omul nu poate deveni om decât prin educație”. În tratatul său *Despre Pedagogie*, Kant de la bun început subliniază faptul că omul este singura ființă care trebuie educată pentru a deveni om; omul nu este nimic decât ceea ce face educația din el; educația este cea care face demarcația între om și celelalte creaturi, ea este cea care preface animalitatea în umanitate. Așa zice gânditorul.

Dar cine trăiește după prescripțiile filosofilor, gânditorilor, înțelepților? Noi le citim, cu o anumită plăcere intelectuală, le memorizăm pentru a le aplica într-un discurs ca să impresionăm publicul, facem trimiteri la ele în scrierile noastre ca să pară mai consistente. Și doar cu aceasta ne alegem. Căci sfaturile înțelepților rămân acolo, în cărți, iar noi, în viața de zi cu zi, o luăm pe o cu totul altă cale. Așa și se despart, *fundamental și fatal*, mintea și acțiunea.

Spusele lui Kant ne conduc la concluzia că relația Om-Educație este problema fundamentală a existenței noastre. Teza este de căpătâi nu doar cu referire la educație, dar cu referire la ființarea omului, la ființarea a ceea ce se numește *omenire*.

A vorbi despre educație este una dintre cele mai dificile probleme, or aceasta înseamnă a vorbi despre om. Dar ce este omul? Cu toate nenumăratele studii, reflecții, expuneri ale marilor gânditori din toate timpurile asupra acestui subiect, întrebarea rămâne deschisă. Or ea rămâne larg deschisă! Zicea Pascal: „Omul - mândrie a Universului și vierme al pământului”.

Întrebarea *ce este omul?* este o întrebare filosofică. Tema discursului meu însă este una din alt domeniu – al educației. Dar înseamnă aceasta, oare, că tema este din cu totul alt domeniu, decât cel filosofic? Înseamnă că educația este un domeniu separat sau îndepărtat de cel al filosofiei? Desigur că nu, ci dimpotrivă. Pentru că obiectul de studiu atât al filosofiei, cât și al educației, este, în ultima instanță, același – omul. Dacă filosofia încearcă să răspundă la întrebarea *ce este omul?*, atunci educația încearcă (și are menirea supremă!) să-l facă pe om – OM, să-l aducă la condiția de om. Iată că aceste două domenii își dau mâna la direct, fiind, așadar, complementare.

Despre educație poți vorbi din optici multiple. Dar nu poți vorbi despre educație *în esența ei*, fără a ține cont permanent de faptul că este vorba de educația *omului*, și nu de educație, în general.

Dar ce înseamnă a educa omul? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie mai întâi să răspundem la o altă întrebare: dar de ce trebuie educat omul? A zice că omul trebuie educat, înseamnă a avea în vedere că trebuie să facem ceva cu el. Iar dacă zicem că trebuie să facem ceva cu el, înseamnă că ceva îi lipsește și trebuie adăugat. Ce anume? Iată în acest CE constă esența a ceea ce este *educația omului* și ce este viața lui sub formă *umană*.

Așadar, fără CE se naște omul și ar fi de dorit ca să dobândească? Căci a face ceva cu el înseamnă a-i da ceva sau a-l ajuta să obțină acest ceva. Repet: mă refer la noțiunea de om, nu la alte ființe, căci și alte ființe fac educație. Orice ființă își educă puii. Deci, educația, în cazul omului, trebuie să conțină ceva, ce nu conține educația în cazul celorlalte ființe.

În sens larg, se zice că educația înseamnă pregătirea copilului pentru viață. Dar faptul pregătirii pentru viață, pentru a se adapta la legile naturale ale vieții, pentru a-și dobândi hrana „cea de toate zilele” și alte lucruri de genul acesta nu intră în calcul aici, cu toate că și omul trebuie învățat aceste lucruri. Or ele nu sunt pur umane, după cum vedem.

Însă în cazul când toate acestea au loc – ce-și mai dorește omul? Ce și-a mai dorit prințesa Diana a Angliei după ce avea de toate, dar le-a lăsat și a plecat de-acasă? Ce nu-i ajungea pentru împlinire totală? Avea soț (prinț!), copii, familie frumoasă, soacră-regină, bogății, era simpatizată de milioane de oameni de pe glob. Dar acestea nu-i erau de ajuns. Ea își mai dorea ceva. Ce? *Fericire*. *Fericire personală* în formă de *Iubire*. Să memorizăm această concluzie pasageră.

Ziceam că despre educație poți vorbi din numeroase optici. Dar trebuie să spunem din start că însăși noțiunea de educație este incertă. Ce înseamnă a educa? A educa înseamnă o mie de lucruri. Dar care este *esența* fenomenului, care este *punctul culminant* al acestui fenomen?

Voi încerca să vorbesc despre ceea ce este (mai exact, ce trebuie să fie) educația anume din această perspectivă. În același timp, mă voi referi la situația educațională de la noi, confruntând

aceste două aspecte, adică raportând *situația reală* la *esența* educației, și invers. Mi-am propus nu atât să dau răspunsuri, cât să formulez probleme. Și nu atât probleme cu sens de „subiecte”, dar anume probleme, *alias* dificultăți, neconcordanțe, incongruențe, lipsă de legături esențiale, incoerențe, contradicții. *Contradicții fundamentale!* Căci ele există – atât la nivel de esență a educației, cât și la nivel de starea educațională de la noi.

Mi-am propus să încerc să pun o diagnoză. Or un medic trebuie să pună corect (fie și dur!) diagnoza. El trebuie să spună lucrurilor pe nume, dar nu să ascundă adevărul. Și doar atunci va fi găsită soluția tratamentului. Astfel, pacientul este sortit. Iar în cazul educației, „pacientul” este omul însuși, este omenirea însăși.

Așadar, ce nu-i ajungea prințesei Diana *ca împlinire umană*? Dacă îl întrebi pe un om ce-și dorește în viață, el răspunde, ca regulă: „îmi doresc să fiu fericit”. Iată și termenul-cheie care definește ceea ce-și dorește omul, în varianta supremă, pe acest pământ - el își dorește fericire. Își doresc fericire, oare, alte ființe – crocodilul, musca, vaca?

Ce este fericirea – este o altă problemă. Dar să luăm cel puțin DEX-ul și să vedem cum definește el acest termen. *FERICIRE* – stare de mulțumire sufletească intensă și deplină. NB: Este vorba de mulțumire *sufletească*, nu trupească. Înseamnă că a mânca și a fi sătul încă nu înseamnă a fi fericit. („Ai mâncat? Da. Ești sătul? Da. Ești fericit? Nu”). Deci, fericirea ține de ceea ce se află peste planul fizic-fiziologic-biologic. Adică ține de ceea ce numim *dincolo* de starea fizică, adică, de ceva *meta-fizic*.

Una din țări și-a propus să abordeze prolema fericirii la nivel național. În Emiratele Arabe Unite există Ministerul Fericirii – o structură supraministerială, care examinează adoptarea oricăror decizii ale cabinetului de miniștri din perspectiva dacă acestea îi fac pe oameni fericiți sau nu. În Emiratele Arabe Unite în ultimii ani a început să fie prețuit tot mai mult învățământul, educația. În acest sens, în țară sunt create instituții de învățământ superior de nivel mondial. (Să prindem această relația dintre „fericire” și „educație”). Emiratele Arabe Unite au „aurul” lor – petrolul. Noi avem „aurul” nostru – unul din cele mai fertile pământuri din Europa. Care ar fi problema, atunci? Întrebarea nu este retorică. Ea ține de nivelul gândirii. Adică, de acea parte din noi, care se numește *sapiens*.

Așadar, a educa omul, în varianta *umană* a noțiunii, înseamnă a-l învăța nu doar să-și dobândească „pâinea cea de toate zilele”, dar a-l învăța să devină fericit, a-l învăța să-și construiască fericirea - stare care ține de un plan de dincolo de satisfacția fizică/fiziologică.

Ziceam că ne vom detașa în tratarea educației de aspectul filosofic, dar totuși fără revenire la acest domeniu nu este posibil atunci când e vorba de a trata fenomenul educațional în esența sa.

De aceea, să revenim la obiectele de studiu atât al filosofiei, cât și al educației. Care sunt categoriile de bază ale filosofiei? Prima, determinantă și fundamentală, este categoria de *om*,

ziceam, or anume omul pune întrebări filosofice, anume el face filosofie. N-ar fi omul, n-ar fi nici filosofia. Dar omul luat în sine sau în raport cu ceva? Luat în raport cu existența. Deci omul și existența sunt cele două categorii de bază ale filosofiei. Dar care este noțiunea de bază a educației? La fel este omul. Or despre om – despre elevul-om, despre copilul-om - se vorbește în educație. Și ce trebuie să facă educația cu acest om-copil? Să-l învețe a trăi. Deci, la mijloc, ca și în cazul filosofiei, se află omul și viața-existența sa.

Dar aici trebuie să ne punem iarăși câteva întrebări esențiale. Când vorbim, în educație, despre elevul-om, despre copilul-om, la care parte a acestei îmbinări de cuvinte ne referim în fond: la *elev* sau la *omul-elev*, adică la *omul* din elev? În centrul demersului educațional se află noțiunea fundamentală a educației – *omul-elev* sau elevul ca „element” social? Altfel spus, e vorba de om-*individualitate*, de omul dat ca ființă irepetabilă, de o ființă umană născută la singular (natura nu plagiază niciodată la capitolul om) sau ne referim la omul social? Căci punând accentul pe cuvântul *elev*, ne referim la omul social: școala este o instituție *socială*. Sub aspectul esenței a ceea ce este *omul* și ce este *esența vieții omului*, este important să reținem această distincție.

Desigur că aceste două aspecte ale omului se află în relație indispensabilă, dar totuși avem *două* aspecte, nu unul. Iar dacă sunt două, înseamnă că unul din ele este ”mai important” decât celălalt. Care-i acest aspect de primă valoare sau, altfel zis, care este valoarea supremă: omul-individual sau omul-social? Omul din fața icoanei sau omul din piață? O altă întrebare: regăsim, această noțiune esențială, de elev-*om*, în documentele reglatoare ale domeniului? O regăsim în sursele de specialitate? O regăsim în scopul general al educației, în finalitate finală, ca să zicem așa, în formula idealului educațional? Vom vedea. Dar să memorizăm și aceste întrebări.

O altă întrebare: la care viață-existență ne referim atunci când afirmăm că educația urmărește scopul de a-l pregăti pe copil pentru viață? Ne referim la viața lui *individuală* sau la viața lui *socială*? Desigur, omul își duce existența sub două aspecte: personal și în comun cu alții, căci el nu poate supraviețui de unul singur. Dar care-i esența lui: partea individuală sau partea socială? Prințesa Diana era neîmplinită ca om social sau ca om individual?

Raționamentele duc la un singur răspuns: omul-individual este *valoarea supremă*. Se dorește ca omul să devină *personalitate*. Bine, dar cuvântul *personalitate* provine din latinescul „*persona*”, care semnifică „*maskă*”. Personalitatea este o ființă socială, ea poartă o maskă. În societate, omul nu este el însuși, dar „*joacă roluri*”, se „*deghizează*”. În singurătatea și intimitatea sa, omul este altceva, este altfel. Dar el trăiește în mare parte pentru „*ce-o să zică lumea*”, și nu pentru fericirea personală.

Dumnezeu l-a născut pe Adam ca om individual, nu ca membru al unei societăți. Dar i-a dat-o pe Eva, ca să-și reproducă specia. Și aici, chiar în prima celulă de ordin social - perechea, apar

primele „probleme”. Eva îi întinde lui Adam mărul. Mărul discordiei. Păcatul original, așadar, a fost unul de natură „socială”, nu individuală. Voltaire afirma că politica a apărut atunci când primul „deștept” l-a întâlnit pe primul prost. Nu facem aici nici o aluzie, dar odată cu socialul începe politica. Iar politica este un „rău”, după cum se știe. Fie și un rău „necesar”, dar, totuși, e un rău. Viața ne arată aceasta pe tot parcursul istoriei. (De atâta se declară, oare, că școala trebuie să se afle în afara politicului – ca să n-o atingă acest „rău”?).

Prin îndepărtarea de individual și mutarea accentului pe social are loc îndepărtarea de esența omului, de natura sa irepetabilă. Iată și prima discrepanță, prima ruptură esențială. De aici derivă și celelalte rupturi, la nivelele inferioare, despre care vom vorbi în continuare.

Ruptura fundamentală menționată o regăsim astăzi în *Nomenclatorul specialităților științifice*: educația se află la compartimentul științelor sociale și economice, și nu la domeniul științelor umanistice. *Educația* este tratată alături de *științele economice, sociologie, științele juridice* (sic!), *științele politice* (sic!), *media și comunicare, științele militare și informații* (sic!), *psihologie*. (NB: psihologia este tratată ca știință socială (social-economică), și nu individual-umanistică!). Din grupul disciplinelor umanistice fac parte: *filosofia* (în Nomenclator educația este despărțită de filosofie, acestea aflându-se în două grupuri diferite de discipline științifice), *filologia* (literatura / poezia, care sunt știința și arta despre om, dar și limba, care este modul direct de exprimare a *eu*-lui interior, sunt rupte de educație!), *religia și teologia* (domeniul sacralului este rupt de educație!), *studiul artelor și culturologia* (arta, frumosul, esteticul și aspectul culturologic sunt rupte de educație!). În grupul științelor umanistice mai intră *istoria și arheologia*. E greu de înțeles o astfel de logică, când arheologia este tratată ca știință umanistică, iar educația și psihologia - ca științe social-economice!

În cazul abordării educației sub aspect științific (ca știință despre om), a abordării a ceea ce este esențial în om – partea lui spirituală, culturală – ne confruntăm cu o problemă esențială. E vorba de aspectul practic al cercetărilor științifice, de implementarea și impactul lor, de „transferul tehnologic”.

Cât privește științele materiei (științele naturii sau exacte), se urmărește neapărat un rezultat practic – obținerea unui produs *real, concret, palpabil*: o nouă specie de iepuri, de exemplu, un nou soi de grâu, de porumb, un utilaj, un mecanism, o rachetă, un glonte etc. Și dacă rezultatul nu este prezentat, se bate alarma: se cer explicații, se sistează finanțarea, lumea este trasă la răspundere. În cazul științelor spiritului, însă, nu se cere nimic din toate acestea. Or nimeni nici nu pune problema ca drept rezultat al cercetărilor științifice din domeniul științelor omului să obținem oameni cu o nouă mentalitate, cu un alt nivel de cultură, de educație, să avem o societate mai spirituală etc. Și lucrul acesta să fie vizibil, ca în cazul științelor naturii! Produsul final care trebuie prezentat aici însă este un text scris – o carte, o monografie, un manual, un

articol. De parcă prezența unui text demonstrează faptul că situația reală s-a schimbat, că omul „a devenit altul”. E similar cu scrierea unei cărți despre grâu, dar grâul lipsește. Omului nu-i rămâne decât să mănânce... cartea despre grâu? Adică și în cazul urmăririi impactului cercetărilor științifice interesul este exclusiv pentru „economic”, pentru „material”, pentru „pâinea cea de toate zilele”. Dar de „mințea noastră cea de toate zilele”, care la fel ar fi necesară, cine are grijă? Și cum urmărim aici „progresul”?

Să formulăm o concluzie fundamentală. *Suntem în secolul al XXI-lea; omul a parcurs o istorie de sute de mii de ani, iar interesul de bază și ocupația lui de toate zilele rămâne a fi dobândirea hranei*, după cum o fac toate celelalte ființe din natură. Omul rămâne a fi, în fond, o ființă biologică, și nu culturală, nu „gânditoare”. Preocuparea de bază este „vânatul” și „lupta dintre triburi”. Numai că triburile se numesc țări-state, iar arma de luptă nu este bâta, dar bomba atomică. (Se zice că astăzi pe glob este acumulat atâta armament nuclear, care continuă să crească (!), încât ar putea distruge globul pământesc de câteva zeci de ori! De parcă o singură dată n-ar fi de ajuns. N-ar trebui, oare, să ne punem întrebarea despre corectitudinea definiției omului ca *homo sapiens*?).

Un bibliotecar, cu sute de cărți în jurul său, un lucrător de muzeu, în mijlocul valorilor spirituale, un profesor școlar sau universitar, un pianist la filarmonică etc., atunci când se angajează la serviciu, întreabă în primul rând: „Dar care-i salariul”? Astăzi termenul-cheie în societate este ceea ce se numește „job”. Nu Dumnezeu, dar job. E important să prinzi un job, dar nu să-ți identifice și să-ți realizezi Vocația. Important e să nu mori de foame, care vocație? Găsești un loc undeva la spălat vesela – ești „fericit”? Dacă omul ar fi acel *homo sapiens* de care tot zicem, adică cel care face totul cu cap, care inventează-crează, acel care judecă, atunci ar fi trebuit ca partea biologică-fiziologică să treacă pe un plan secund, iar pe primul plan să se afle ceea ce-l caracterizează și-l deosebește de alte ființe, care n-au „conștiință”. Adică să-și trăiască viața pe planul individual, spiritual, cultural. Însă vedem că nu este așa. Și în ziua de astăzi toți aleargă, în fond, după mâncare, strigând: „Economia e la pământ, sărăcia ne înghite !”.

Paideia (< gr. Παιδεία „educația copiilor”) este o categorie a filosofiei grecești care corespunde noțiunii actuale de „învățământ” și care stă la rădăcina cuvântului Pedagogie. *Paideia* se raportează la cuvântul *cultivare* a omului, care duce la crearea Culturii. Astăzi învățământul însă tot mai mult se detașează de ceea ce se numește „cultură”, plasând accentul pe „competențe”. Cuvântul *competențe* a devenit astăzi un fel de fetiș. Se cere ca absolventul unei instituții de învățământ „să poată face”, „aici și acum”, „ceva concret” etc., dar nu să umble, „teoretic”, „cu capul în nori”. Dar să ne amintim ce zicea Goethe, care consemnează: „Ca să faci ceva, trebuie, mai întâi, să fii ceva”. *Essere* (*a fi*) era termenul fundamental al latinilor, și nu *facere* (*a face*). *Essere* este esența existenței omului. Observăm că atât în cazul noțiunii de

Educație, cât și în cazul noțiunii de Pedagogie – ca activitate care are menirea de a forma omul sub aspect de Cultură – s-a produs o lunecare esențială de la sensurile originare ale acestor fenomene. Nu de aceea, oare, s-a pomenit omenirea în fața marilor probleme existențiale de azi?

Să vedem ce-l mai deosebește pe om, *în esență*, de alte ființe biologice, constatând că și el este o ființă biologică (în mare parte înclinând spre natură, nu spre cultură, după cum vedem). Să aplicăm metoda despre care vorbea Michelangelo cu privire la arta sculpturii: procesul sculptării constă în înlăturarea din bucata de piatră a ceea ce este de prisos și, ca rezultat, rămâne *esența*, rămâne *sensul*. (În această ordine de idei, Spinoza menționa: „A defini înseamnă a da la o parte totul ce este de prisos”). Să revenim la calitățile, care, de obicei, se consideră că sunt proprii omului și care l-ar deosebi de „confrații” săi din natură.

Gândirea, conștiința, rațiunea. Dar gândirea, calculul, analiza, judecata sunt caracteristice și altor ființe. În fond, toate ființele au gândire, iar unele din ele ating aici performanțe de invidiat. E suficient să deschidem, de exemplu, canalele TV *Discoveri* sau *National Geographic* ca să ne convingem de acest lucru. Deci, argumentul „minte” cade. *Dimensiunea afectivă*. Dar nici aceasta nu este una pur umană. Căci și alte ființe manifestă o astfel de calitate. E suficient, iarăși, să privim posturile TV nominalizate, ca să ne minunăm de faptul cum se drăgostesc-giugiulesc multe specii de vietăți. *Creativitatea*. Nici acest argument nu rezistă, căci și alte ființe creează-inventează. Avionul este „copia” zborului păsărilor, de exemplu. Omul învață să creeze (să „plagieze”) de la bondar, de la păianjen, de la omidă, de la albină, de la furnică. Dar dacă atragem atenția asupra faptului că invențiile-creațiile omului duc spre pieirea lui (bomba atomică, de exemplu), iar cele ale altor ființe, nu, atunci vedem că, într-adevăr, suntem în pierdere față de „confrații” noștri la capitolul creativitate. (Cunoaștem mai mulți savanți-fizicieni care au avut probleme de conștiință ca rezultat al descoperirilor lor).

Am putea aborda și alte aspecte prin care ar părea că omul se deosebește esențial de alte ființe, dar toate cad, rămânând unul singur. Și acesta este **sentimentul metafizic**. Alte ființe, decât omul, nu încearcă acest sentiment – *trăirea* unei lumi de dincolo de partea sa fizică, lume de care omul este legat fundamental. Aceasta și este distincția radicală dintre om și alte vietăți - atracția spre alte planuri ale existenței, decât cel imediat-fizic. Omul meditează, face filosofie, compune versuri și muzică, crede, cinstește noțiunea de sacru. (Este grăitor, în acest sens, titlul unei cărți a lui Nichifor Crainic *Sfințenia – împlinirea umanului*).

Dar care este manifestarea de vârf a sentimentului metafizic? Este ceea ce omul numește *Iubire*. Iubirea este trăirea metafizică în expresia sa supremă. Iubirea este forma de excepție a trăirii metafizice. Dar iubirea înțeleasă în sens larg, universal, total - ca atitudine generală față de viață, de existență, de oameni, de lucruri. (“Căci dacă dragoste nu e...”). Să ne amintim de Epistola întâia către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel, capitolul 13). A iubi înseamnă a te

dăru total, fără rezerve, înseamnă a pune la dispoziția obiectului iubirii tot ce ai mai scump – viața însăși, dacă se cere. Iubirea în sens larg ar fi ceea ce se numește „iubire platonice”, dar înțelesă corect, profund și adecvat sensului original, dar nu simplist (ca simplă absență a relației fizice).

Vorbeam de Educație și de relația ei directă cu Filosofia, ca știință despre om și despre existența omului. (Dar să nu uităm că forma primară și originală a filosofiei a fost metafizica). Dacă e să revenim la sensul etimologic al termenului, observăm că „filosofie” înseamnă *fileo* – iubire + *sophia* – înțelepciune. Filosofia este *iubirea pentru înțelepciune*. Subliniem: nu „înțelepciune”, în sine, dar „iubire” pentru înțelepciune. Pitagora releva: „Eu nu sunt *sophos* (înțelept), eu sunt *filo-sophos* (iubitor de înțelepciune). *Sophos*- Înțelept este unul Zeus”. Deci, la rădăcina sensului noțiunii de filosofie se află termenul „iubire”. Aspectul „fileo-iubire” este aici primar și fundamental. Când mergem la orele de filosofie, ar trebui să mergem, în fond, la orele de iubire. În cazul dat – pentru înțelepciune. Disciplina în cauză n-ar trebui doar să informeze, dar să formeze ceea ce s-ar numi *educație filosofică* – transferul înțelepciunii din cărți în experiență personală. Deci, categoriile de *filosofie*, *metafizică*, *educație*, *iubire-înțelepciune* stau în același rând, ele derivă una din alta.

Cum stă educația la capitolul metafizic, adică la ceea ce constituie esența omului? Observăm astăzi, cu regret, îndepărtarea totală de metafizic, de sacru, de spiritual. Argumente și demonstrații sunt multe, dar e suficient să aducem cazul cu filosofia, care tot mai mult este marginalizată ca disciplină de studiu în sistemul educațional sau chiar este scoasă din rol. „Ce ne trebuie filosofie?”, se zice. „Ce-i dă aceasta astăzi tânărului modern? Nimic. Astăzi tânărul trebuie „să poată face”, căci spiritul timpului este unui „practic”, „tehnic”. Avem în față negarea formării fundamentale a unui specialist, inclusiv cu studii universitare. Dar cuvântul „universitate” are la bază noțiunea de „universal” - de la „universalitate”, de la „Univers”. Însă astăzi se urmărește, în special, formarea „îngustă”, de specialitate a absolventului – învățarea „meseriei” pentru a obține un job. Are loc, prin aceasta, *dezdăcinarea gândirii*.

Trăim în epoca tehnologiilor, care pun o stăpânire tot mai mare pe om. În curând acestea vor înlocui omul și acesta nu va mai avea nevoie de sine. Tehnologiile vor face totul în locul nostru – până și vor iubi, se vede, în locul nostru, până și se vor ruga lui Dumnezeu în locul nostru. Relațiile dintre oameni devin tot mai reci. Observăm o descreștere îngrijorătoare a moralității, a sufletismului, a umanismului. Cum tratează sistemul educațional problema tehnologizării excesive a omului prin înaintarea vertiginoasă a IT-urilor? Niciun. Nici măcar n-o formulează la nivel oficial. Se mai zice pe ici-pe colo despre dauna calculatorului, dar – rămânem la nivel de vorbe. „Tehnologiile vor elibera timpul omului, și el va acorda tot mai mult timp sie însuși”, se zicea cândva. Dar vedem că se întâmplă tocmai invers: tehnologiile ne înghit. Ele nici timpul nu

ni-l eliberează (ci dimpotrivă!), nici nu ne aduc fericire. Oamenii divorțează din cauza computerului. (Îmi permit un banc: „Aseară pe două ore a fost sistată energia electrică și Internetul nu mergea. În acest răstimp, am stat de vorbă cu soția. E o femeie destul de interesantă, vreau să vă spun!”). Medicina bate alarma cu privire la relația copil-computer. Și doar atât: se bate alarma. Încotro mergem, în acest sens? Căci de mers, mergem.

Dacă deschidem un manual de pedagogie, întâlnim în lista „noilor educații” așa-numita „educație umanistă”. Astăzi, în secolul al XXI-lea?! Ar reieși că până în prezent s-a făcut o educație antiumanistă? Dar problema nu este pusă întâmplător, se vede.

Să ne adresăm surselor de specialitate și să vedem cum definesc ele noțiunea de educație. În *Dicționarul de termeni pedagogici* întâlnim următoarele expresii: „formare-dezvoltare a personalității”; „activitate psihosocială”; „realizarea funcției de formare-dezvoltare permanentă a personalității umane”; „percepție socială a fenomenului educației”; „educația ca produs, reflectă o necesitate de natură socială” etc. După cum vedem, calificativul „social” impregnează întreg textul dicționarului cu referire la noțiunea de „educație”. Chiar dacă se vorbește despre „personalitate”, referință se face la acea parte a *eu*-lui, care este orientată iarăși spre social. Nu observăm să se vorbească despre „copil-individualitate”, despre formarea-dezvoltarea unor calități, care ar păstra irepetabilitatea copilului ca ființă „unică”, despre valorificarea și edificarea *eu*-lui, a calităților interioare, despre realizarea vocației fiecăruia. Oare nu acestea ar conduce la ceea ce se numește „împlinire”, „cunoaștere de sine”, „fericire”? Nu acesta ar fi unul din motivele că tot mai mulți copii, conform statisticii, au probleme de ordin psihic și tot mai mulți adolescenți se despart „conștient” de viață? Viața, acest dar unic în Univers, și să nu știi ce să faci cu el ! Oare nu educația ar trebui să-l învețe pe om să se bucure zilnic de acest dar și să învețe să-l „monitorizeze” adecvat?

Să coborâm pe terenul învățământului nostru moldovenesc și să vedem care este situația aici pe problemele discutate. Să ne adresăm documentelor de stat.

În *Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 „Educația-2020”* citim: „Sistemul educațional are menirea să asigure valorificarea potențialului fiecărei persoane și să formeze o forță de muncă competitivă”. (Reiese că școala trebuie să creeze unelte, mecanisme pentru economie, dar nu oameni! Poate, oare, o unealtă să fie fericită?). Scopul Strategiei stipulează: „Prezenta Strategie oferă o diagnoză a stării actuale a sistemului de educație din Republica Moldova, identifică principalele probleme ale sistemului, selectează și propune soluțiile cele mai potrivite pentru rezolvarea acestora, astfel încât sistemul educațional să devină principalul factor de progres economic și social al țării”. (Observăm același „refren” – social-economic). Obiectivele generale ale educației, scrie documentul în cauză, sunt: „asigurarea dezvoltării durabile a sistemului educațional în vederea formării unei personalități integre, active,

sociale și creative – factori principali ai dezvoltării umane și ai progresului social-economic al țării”. (Revine „refrenul”! Dar să ne amintim de proverbul arab: „A zice „halva-halva” încă nu înseamnă a avea dulce în gură”). Despre „formarea personalității întru dezvoltarea umană” se vorbește, ca regulă, în treacăt, pentru că esența și finalitatea se urmărește a fi, după cum vedem, asigurarea „progresului social-economic al țării”.

Codul Educației (articolul 6) specifică: „Idealul educațional al școlii din Republica Moldova constă în formarea personalității cu spirit de inițiativă, capabile de autodezvoltare, care posedă nu numai un sistem de cunoștințe și competențe necesare pentru angajare pe piața muncii (revine și aici „refrenul”, care, după cum vedem, este pus pe primul loc – I.G.), dar și independență de opinie și acțiune...”. Se subliniază că este nevoie „nu numai de un sistem de cunoștințe și competențe necesare pentru angajare pe piața muncii”, dar și de „spirit de inițiativă...”. Inițiativă în ce - în formare individual-irepetabilă, în „cunoaștere de sine” sau în manifestare civică-socială? „Capabilă de autodezvoltare...”. Autodezvoltare a capacităților necesare pentru „social”, pentru a ne putea „adapta” la viața aflată în permanentă schimbare? Cu siguranță că aceasta se are în vedere, după cum cunoaștem din practică.

Bine, dar și puținul care este scris în Cod despre „personalitatea integră, capabilă pentru autodezvoltare etc.”, ce urmărește, oare, ca realizare practică, ca finalitate educațională? Cunoaștem că un ideal nu poate fi atins, dar cel puțin se înaintează spre el, pas cu pas, an cu an. Iar evaluările școlare de toate tipurile ar trebui să urmărească (să ateste) pașii spre ideal. Urmărește, oare, BAC-ul posedarea „nu numai a unui sistem de cunoștințe și competențe necesare pentru angajare pe piața muncii, dar și independența de opinie și acțiune”, precum și „formarea personalității cu spirit de inițiativă” etc.? Ce testează, din întreaga formulă a idealului educațional, BAC-ul? În ce ochește el, din idealul declarat? Or și această întrebare rămâne deschisă.

Citim mai departe în Cod (articolul 11): „Finalitățile educaționale (1). Educația are ca finalitate principală formarea unui caracter integru și dezvoltarea unui sistem de competențe care include cunoștințe, abilități, atitudini și valori ce permit participarea activă a individului la viața socială și economică”. Iarăși: ce testează din toate acestea diversele forme de evaluare școlară - din școala primară, din gimnaziu, din liceu, din facultate și la absolvirea acestora? Răspunsul este cunoscut. Citim mai departe: „Finalitățile educaționale (2). Educația urmărește formarea următoarelor competențe-cheie: a) competențe de comunicare în limba română; b) competențe de comunicare în limba maternă; c) competențe de comunicare în limbi străine; d) competențe în matematică, științe și tehnologie; e) competențe digitale; f) competența de a învăța să înveți; g) competențe sociale și civice; h) competențe antreprenoriale și spirit de inițiativă; i) competențe de exprimare culturală și de conștientizare a valorilor culturale”. Să analizăm competențele-

cheie. De exemplu, competențele de comunicare în limba engleză. Pentru ce? Pentru a-l citi în original pe Shakespeare și Byron sau pentru a-ți putea asigura prin cunoașterea limbii engleze un loc de muncă în străinătate? În continuare: ”matematică”, ”științe”, ”tehnologii”, ”digital”, ”social”, ”civic”... Comentariul, cum s-ar zice, este de prisos. „A învăța să înveți”. Bine, dar „a învăța să trăiești sau să fii fericit”, nu ? Din nouă competențe-cheie, doar una (și ea e ultima!) se referă la „exprimarea culturală”, adică la ceea ce ține de ”suflet”, de ”eu”, de ”sacru”, de Om - de ceea ce este esența acestuia și, respectiv, ce trebuie să constituie *esența* educației!

Încă un moment important. Codul expune și definește în articolul 3 un șir de ”noțiuni principale” cu referire la educație. Dar în această listă lipsește termenul-cheie – elevul. Am căutat în Cod și în Strategie elevul-om, și nu l-am găsit. Ce este elevul, care-i definiția-statutul lui? Altfel spus, care-i definiția *obiectului* domeniului? Nu întâlnim definiția ”elevului” nici în dicționarele și nici în manualele de pedagogie. Facem educație fără a defini obiectul de studiu?

Vorbim și în educație, ca peste tot, despre calitate. Dar calitatea *a ce* urmăresc cei cu managementul calității și cu evaluarea instituțiilor de învățământ? Urmăresc, oare, calitatea personalității elevului, prezența „unui caracter integru” etc., calitatea formării reale a studentului în universități sau urmăresc calitatea „hârtiilor”? Iată cum este definit subiectul vizat în Codul Educației (articolul 3): „*Evaluare a calității educației* – examinare multicriterială a măsurii în care instituția educațională și programele acesteia îndeplinesc standardele educaționale naționale de referință”. Unde-s elevii? Ei nu trebuiesc aici. Am observat de mult: copiii încurcă școlii să lucreze! Căci școala și întreg sistemul educațional sunt preocupați de „hârtii”. (Problema birocratizării totale a învățământului nici nu vreau s-o ating, ea e un „punct nevralgic” aparte).

Din rupturile esențiale derivă și altele, la alte nivele. De exemplu:

- Ruptura dintre teorie și practică, dintre știința (cercetările) în domeniul educației și randamentul lor – impactul acestora asupra situației reale din învățământ. La acest capitol observăm lipsa oricărui impact. Tematica cercetărilor științifice nu se naște, în mod firesc, din nevoile și din situația *de facto* de pe terenul sistemului educațional, dar este „prinsă din zborul” ideilor aduse peste noapte de peste hotare – de pe tărâmul învățământului european / mondial spre care tindem.
- Tendința este sănătoasă, desigur, dar copierea, în mod mecanic, a modelelor din alte părți și implementarea lor „pe nepusă masă”, fără a ține cont de specificul național și de tradițiile educaționale naționale obligă a merge „cu ochii închiși”. Dar problema specificului național în educație nici nu se mai pune. Cine l-a studiat și ne poate spune care-i acesta, ca să-l păstrăm? Căci a existat și prin părțile noastre ceva la capitolul educație, începând cel puțin cu etapa „cei șapte ani de-acasă”. Însă se face deseori impresia că am fi un fel de „papași” pe care vine cineva să-i învețe (deseori luând-o

parcă de la ”zero”). Sau mergem noi înșine peste hotare stând în bănci ca niște „școleri” analfabeți în fața specialiștilor de acolo, iar când revenim acasă nu prea putem implementa ce-am învățat, căci aici e altă situație. Și nu doar sub aspect social-economic, politic, dar și sub aspect de mentalitate. Rezultatul real al plecărilor „după experiență” este mai mult de ordin turistic, lucru știut. Și multă lume ”s-a aranjat” bine pe lângă proiecte, se știe și aceasta.

- De aici și problema „randamentului” nenumăratelor proiecte finanțate de structurile UE, de SUA în domeniul învățământului. Unicul lucru care se schimbă, ca rezultat vizibil, este tehnica pe care o primim sau o procurăm din aceste proiecte. Căci randament pe linia mentalității nu prea observăm. Speranța, entuziasmul și optimismul nu prea cresc în rândurile breslei pedagogice, starea de lucruri nu se schimbă spre bine. Ba dimpotrivă. Bani cheltuiți, dar...
- Incongruența dintre realitatea didactică de fiecare zi, de fiecare oră din clasele școlare, dintre ceea ce se întâmplă zilnic în instituții și finalitatea – BAC-ul. Această formă necesară și obligatorie de evaluare ar trebui să devină, oare, o sperietoare, un stres, o „problemă neagră a vieții” (se știe că tot mai puțini absolvenți de gimnaziu merg la liceu de frica BAC-ului), or ar trebui să fie un rezultat *firesc, ca de la sine* a ceea ce se întâmplă zilnic în școală, începând cu clasa întâi? Adică să fie o prezentare liberă și deschisă a valorilor pe care le-a acumulat elevul în cei 12 ani. Cum să construim procesul educațional de fiecare zi, ca lucrurile să meargă anume așa și elevul să meargă cu plăcere spre BAC, ca spre o împlinire?
- Nu mai vorbim de astfel de „fantezii” prin părțile noastre ca „școală prietenoasă copilului” (cunoaștem prea bine câți copii doresc să meargă astăzi la școala-”prieten”), „centrarea pe cel ce învață” etc. Dar vehiculăm ”pe negândite” cu aceste și alte categorii la diferite întruniri, ca apoi totul să fie dat uitării și să rămână, ca ”rezultat”, gustul plăcintelor (iar pe alocuri - și a sarmalelor, răciturilor...) de la sfârșitul manifestării. Am zis că dacă s-ar pune problema înălțării unui monument învățământului moldovenesc, acesta ar trebui să fie Monumentul Plăcintei!
- O altă ruptură se află la nivel de cadre didactice: știe, oare, fiecare profesor din școala cutare sau cutare încotro merge învățământul nostru? Dar foarte clar. Mă refer sub aspect de concept, de conținut, de înaintare spre idealul educațional, și nu la nivel de direcție geografică, căci pe aceasta o cunoaștem. Știu, oare, profesorii școlari ce trebuie să facă cu Vasilică sau Mărioara în fiecare moment al procesului educațional ca să realizeze cerințele formulate în Codul Educației, în Strategia 2020 etc.? Văd ei, oare, bine „farul” spre care trebuie să înainteze? Cunoașterea situației reale ne lasă triști la acest capitol.

- Iar desemnarea miniștrilor educației după criteriul politic chiar este greu de înțeles. Pe de o parte se declară că instituțiile de învățământ trebuie să se afle în afara politicului, iar pe de altă parte miniștrii educației sunt desemnați pe criterii politice! Cum se leagă una cu alta?

Problemele sunt nenumărate și le-am putea înșira la nesfârșit. Dar care ar fi niște soluții? În calitate de *consecință logică* a celor expuse în acest discurs, aș formula trei din ele. Îmi dau bine seama că ele sunt utopice și nu-mi fac nici o iluzie că pot fi implementate. Dar totuși un folos ar fi, poate: am înțelege unde ne aflăm, istoricește, la capitolul ”om” și la capitolul ”educație”. Iată care ar fi acestea:

1. *Tratarea fenomenului educațional ca domeniu umanistic, și nu social-economic.* Transferul educației din categoria științelor social-economice (omul-unealtă) în categoria științelor umanistice (omul-om) cu formularea obiectivelor respective – de la cele strategice, fundamentale la cele operaționale, zilnice.
2. *Școala să re-devină școală* (în sensul în care a fost concepută pe timpurile când a fost înființată sub această formă de către iluștrii gânditori antici), dar nu să fie un fel de „curte de pasaj” („проходной двор”), după cum este ea astăzi, prin care trece cine și cum vrea și în treburile căreia se amestecă cine și cum socoate de cuviință. Școala de azi nu are statut de școală, dar de un biet „obiect” care stă în mijlocul drumului și în care dau toți cu piciorul. Școala astăzi este un copil orfan al societății, oricât de mult și tare s-ar declara că educația este o prioritate națională. O școală trebuie să fie un templu spiritual, și nu o casă de „lichidare a analfabetismului”. Școala trebuie să formeze la elevi mentalitate modernă, inteligență, noblețe, demnitate umană, cultură și educație în sensul suprem al noțiunilor. Tocmai aceste lucruri lipsesc la nivel de societate, dar pe care absolvenții unei școli ar trebui să le aducă în societate și, prin aceasta, s-o schimbe. Nu doar să adaptăm copilul la viață, dar să-l învățăm să schimbe viața, iată care ar fi lozinca. Anume aceasta ar fi demn de noțiunea de om. Dar noi urmărim să-l învățăm „să prindă cursul apei” și să meargă la vale cu el. Școala noastră de azi este o piramidă inversată. Ea trebuie pusă pe picioare.
3. *Misiunea sacră a școlii este de a-l învăța pe copil să iubească*, nu doar de „a-l învăța să învețe”. Acesta ar fi rostul suprem al școlii, reieșind din aspirația supremă a omului. Până când școala, omul, societatea nu vor lua fenomenul iubirii în serios, vom rămâne, în esența noastră, ființe biologice. Sfântul Augustin zicea: „Iubește – și apoi fă ce vrei”.

P.S. La sfârșitul uneia din prezentările publice ale acestui discurs un ascultător a întrebat: „Dar poate fi fericit omul, oare, pe stomacul gol?”. Probabil că nu, am zis, dar și cu stomacul plin el poate să nu fie fericit. Or întrebarea-cheie nu este aceasta, ci alta: De ce omul, prin toate calitățile pe care le are, cea centrală fiind, după cum se afirmă, „mințea-conștiința-rațiunea-judecata”, nu a reușit pe parcursul miilor de ani să transforme grija pentru pâinea cea de toate zilele într-o preocupare secundă, iar preocuparea dominantă să fie ceea ce-și dorește el ca atare: *să trăiască în iubire și în fericire?*

P.P.S. Textul în cauză l-am intitulat inițial **Discurs (inutil) despre educație**. Dar, totuși, sper să nu fie total inutil, cu toate că-mi dau seama că poartă un caracter utopic. (Prezentat public în mai multe rânduri – în fața studenților, a profesorilor – discursul a provocat din partea multora din ei un interes promițător). Va rămâne utopică, oare, problematica descrisă până la „sfârșitul veacurilor”? *The rest is silence...*

ION GAGIM,
profesor universitar,
doctor habilitat în pedagogie,
rectorul Universității de Stat ”Alec Russo” din Bălți.